

BERLIN ÚJJÁÉPÍTÉSE

A HARMADIK BIRODALOM, a hogyan Hitler országát hivatalosan nevezik, programja egyik érdekes problémájának megoldásához közeledik. Újjáépíti fővárosait. Kezdte Nürnberggel, a pártgyűlések városával, folytatja Münchennel, a Hitler-mozgalom fővárosával, előkészítette Hamburg újjáépülését és most Berlinnél tart, a birodalom fővárosánál, a legnehezebb, a legtöbb nehézséggel járó, a legnagyobb átalakulásokat követelő fejezetnél. Előre kell bocsátani egy tényt, hogy itt nem holmi közönséges értelemben vett városrendezésről van szó, amiről nem is volna érdemes beszámolni. A városrendezés problémája minden nagy városban állandóan kísért, hiszen a lakosság szaporodása, a forgalom emelkedése mindenfelé szélesebb utcákat, új közlekedési utakat követel, egész városrészek, régi, szinte történeti értékű házaikkal estek már áldozatul a haladás törvényének, de mindez rendszerint a pillanatnyi szükségnek felelt meg, a városok, kicsinyek és nagyok, a saját koruknak építenek és terveznek és nem a jövő századnak. Másként a tőkeszegény időkben nem is volna lehetséges; azt, hogy a világ ötven—száz év múlva hogy fog festeni, talán el lehet képzelni, de minden városrendezési tervnek a jövő lehetőségeit alapjául venni, már az anyagi helyzet is útját állja. Egyébként is a városrendezési feladatoknak még így is rendkívüli nehézségekkel kell megküzdieniök, hol a spekuláció, hol a városi képviselők rövidlátása, hol ezer mindenféle egyéni érdek akadályozza meg, hogy a tervek úgy valósuljanak meg, ahogyan azt a közszükség valóban parancsolná.

A Harmadik Birodalomban a helyzet egészen más, teljesen egyedülálló a népek történetében. Először, mert az építkezések terén Hitler országa megteremtette a maga világát. A művészetek minden terén még nem sikerült a nemzeti szocialista stílus prófétáit, mestereit, alkotni tudó rajongóit megtalálni. A nemzeti szocializmusnak nincsenek még költői, írói, drámai irodalma korszakalkotó munkákkal nem dicsekedhet, de igenis vannak építészei, akik meg tudják valósítani ama gondolatokat, amelyeket Hitler Adolf, ha nem is tud papírra vetni, de nagy vonásokban ki tud fejteni. Az egyik közülük, Troost professzor, aki München új képzőművészeti palotáját tervezte, már meghalt, de itt van az elsők között Speer Albert, Berlin újjáépítésének tervezője, akinek vezető elve Hitler ama elgondolása, hogy pártjának uralmát nagyszerű, monumentális építkezésekkel kell megörökíteni és e célnak

megfelelően nem a mai, hanem legalább is a jövő ötven esztendő feltételezett fejlődését kell a kiinduló pontul venni. Példa e tekintetben a Berlinben most épülő légi kikötő, amely a legnagyobb lesz nemcsak Európában, hanem az egész világon, berendezve napi százezer utas forgalmának lebonyolítására, amikor ma még csak napi pár száz utasnál tartunk...! Minden, ami új Berlinben épül, már e felfogásnak fog hódolni, középületek, hivatalok, utak és utcák, vasutak és népgyűlési csarnokok. A berlini stadion — az olimpiász színhelye — csak 100.000 nézőnek adott helyet, a nürnbergi új stadion már ötször annyi embert tud majd befogadni, viszont a nürnbergi pártgyűlési csarnok csak kerek fél millió hallgató számára épül, de Új-Berlinben lesz egy nyilvános tér, a Tiergarten közepén, amely egymillió hallgatót egyesíthet területén. Nincs e tekintetben különbség a különböző építészeti tervek között, mindegyike a ma már nyolcvan milliós nemzet életakarátának, hatalmának és nagyratermettségének nyílt, világos, méreteiben és nagyságában páratlan kifejezője.

Mindez nem jelent egy különálló új, német vagy harmadik birodalmi stílust, hanem inkább a nagyszerűségnek, a nép egységének, hatalmának, műzslésének méltó kifejezésére való törekvést, amiből viszont következik, hogy csak egy valódi művész, kivételes tehetség lesz abban a helyzetben, hogy tervezzen és alkosson mai feladatának megfelelően. A cél egyértelmű, teljesen nemzeti, mentes minden pártpolitikától, az építész terveivel népe nagyságának, hatalmának hódol, amit alkot, büszkesége lesz nemzetének, anélkül, hogy szükségképpen a ma uralkodó világnézetet szolgáltassa. A művész munkáját pedig felette megkönnyíti a tény, hogy alkotó ihlettségének mi korlátja sincs, tértől, időtől és anyagi gondoktól szabadon dolgozhat, a feladat, amelyet kap és vállal, nem ismerhet nagy nehézségeket, hisz a hatalom, amely mögötte áll, mindama eszközökkel rendelkezik, amelyek lehetetlenséget nem ismernek. Így épülnek majd színházak, amelyeket Európa első látványosságai között fognak emlegetni, pályaudvarok, amelyeknek forgalmi lehetősége a világon páratlan lesz, középületek, amelyek ideálisan fognak céljaiknak megfelelni, nemcsak ma és holnap, hanem évtizedekig, hivatalok, amelyekben minden látogatót az épület nagyszerűsége figyelmeztetni fog országa hatalmára és épülni fognak utcák, meg utak, készek minden nagyságú forgalom lebonyolítására. És hozzá Hitler ama parancsa, amely leszögezi, hogy a birodalom fővárosának összes fontosabb középítkezéseit egyetlen egy, az egész metropolist átszövő útban kell összefoglalni...

Ezek voltak Berlin újjáépítésének vezető gondolatai. Az építész különben szabadon tervezhetett. Nem állottak útjában a már meglévő utcák, köz- és magánépületek, nem a Spree, nem emlékművek, vagy diadalmi oszlopok, nem Berlin pályaudvarai és végre is nem holmi magánérdekek. Mindez áldozatául eshetett, ha úgy kívánta, az átépítésnek. Voltaképpen csak egy már meglévő, nagyjában kiépített utat hagyott meg érintetlenül, II. Vilmos ideálját, a Berlinből, az unter den Linden császári kastélytól az akkor híres döberitzi katonai gyakorlótérig vezető nyílegyenes utat. Valaha a császári hatalom és akarat egyik nyílt kifejezője volt ez a sugárút, amely az újabb korszakban

tágult és bővült az új stadionnal és az 1936-iki olimpiász más épületeivel. Ma ezt a régi sugáratat kelet-nyugati tengelynek nevezik, teljes joggal, mert a város e két részét összeköti és hogy még jobban megfeleljen nevének, most kelet felé jelentősen meg fogják hosszabbítani. Hossza akkor körülbelül harminc kilométer lesz és mindkét végén bele fog torkolni az egész várost körülfutó új gépkocsi körútba, amely a gyors közlekedést minden irányban meg fogja könnyíteni.

A kelet-nyugati tengely azonban csak egyik kis részlete Berlin újjáépítésének, a jelentősebb fele a másik tengely, a dél-északi lesz, amely teljesen új és harmincnyolc kilométernyi hosszával az egész várost két részre fogja osztani. Ez a tengely lesz az új út, amely Hitler elgondolása szerint magában fogja egyesíteni Új-Berlin összes fontosabb középületeit. A dél-északi tengely két végén épül majd Berlin két távolsági pályaudvara, a többi pályaudvarok, amelyek ma e tengelybe esnek, eltűnnek. Majd két millió négyzetméter terület lesz ilyenformán szabaddá, új utcák és házak építésére, öt nagy pályaudvar helyett épül majd két új a város két végpontján, ahol ma még a világvárosi fejlődésnek nyoma alig van. A város térképét szemlélve, úgy tűnik fel, mintha egy erőteljes kéz keletről nyugatra és északról délre két hatalmas egyenes vonalat húzott volna Berlinen keresztül a két tengely kidomborítására. II. Vilmos ezt annak idején, a város akkori fejlődésének megfelelően, minden ellenézés nélkül tehette, hiszen az ő sugárútja egyenes folytatása volt az Unter den Lindennek és a Tiergartenen, azaz a városerdőn keresztül vezetett a még részben épülőfélben lévő utcák során céljáig, míg a most tervezett dél-északi tengely teljesen beépített területen keresztül visz, amelyet előbb meg kell szabadítani mai épületeitől, utcáitól, tereitől. Ilyen városrendezés még alig volt a világon, de még Amerikában sem, a határtalan lehetőségek országaiban. Ez állítás megértésére talán elegendő ennyit mondani: a tengelybe esnek, tehát lebontás alá kerülnek külföldi nagykövetségek, követségek és konzulátusok tizennégy különböző épületei, öt pályaudvar a hozzátartozó épülettömbökkel, a Kroll-színház, ahol jelenleg a birodalmi gyűlés székel, mert a régi Reichstag üléstermék égeése óta nem hozták rendbe, továbbá két minisztérium, de beleesik maga a Spree is, amelynek medrét ki fogják igazítani, az 1870-iki diadalmas háborút hirdető győzelmi oszlop, amelyet a Tiergarten egy másik pontjára helyeznek át és végül II. Vilmosnak történeti emlékművekkel díszített diadalútja, amely egy csendesebb utcába kerül. Ez a dél-északi tengely valóban nem ismer kíméletet, áldozatául esik minden, ami nem oda való és teljesen új képet fog adni a német metropolisnak.

Az új két tengelyt ki fogja egészíteni a szintén tervezett négy nagy körút, amelyeknek egyes részei már készen vannak és az egész várost körülfogó autó körút. Hogy ebben a keretben a városi közlekedés a szükségnek megfelelően ki fog bővülni, hogy a földalatti vasutak lassan ki fogják szorítani a föld felett még közlekedő villamosokat, csak természetes. A földalatti vasutak több helyütt három emeletnyi mélységben fogják egymást keresztezni, ami már csak azért is kívánatos, hiszen rendszerint több százezer főnyi közönség gyors szállításáról

lesz szó. A föld felett pedig az új utak oly szélességben fognak épülni, hogy minden lehető forgalom lebonyolítását szolgálhassák. Az új dél-északi tengelyben fognak ugyanis épülni az új minisztériumok, a most kilakoltatott külföldi képviseltek, úgy, hogy Berlinben, mint az első európai városban, egy új követségi negyed fog keletkezni, továbbá a tervezett gyülekezési pártcsarnokok és terek, az idegenforgalmi palota, talán egy új színház, de egész bizonyosan egy óriási filmpalota, számos szálló és magánépületek egész sora. Mindent összefoglalva el lehet mondani, hogy a kelet-nyugati tengely még régi voltában is a volt császári hatalom látomását képviselte, a dél-északi tengely pedig Hitler elgondolását mutatja Új-Berlinről, amelyben most már minden, de minden a Harmadik Birodalom fényét, hatalmát fogja hirdetni...

ÉS A TÖMEG, A KÖZÖNSÉG, BERLIN LAKOSSÁGA ...? Minden városrendezési feladatnak vannak szociális problémái, a berlini újjáépítésnek is, de eddig még alig ismert mértékben. Ez a városrendezés nem ismer tradíciókat, nem veszi tekintetbe lakosságának nem egyszer szinte tragikus lekötöttségét, miután azonban a közérdek a magánérdek fölött áll, panasznak, ellentmondásnak nincs helye. Mégis, amikor tízezreknek kell nemcsak lakást, üzleti helyiséget változtatniok, amikor kitelepítésekről és új telepítésekről van szó, amikor a város képének újjáformálásával a metropolis kereskedelmi élete is nagy változásoknak lesz alávetve, a magánérdekeket egyszerűen a háttérbe szorítani nem lehet. De azt sem Berlin városa, sem az építkezések vezetői nem akarják. E tekintetben is nagyszabású tervek készültek. Már 1938-tól kezdve esztendőnként 20.000 új lakás áll a lakosság rendelkezésére. Nem tömegházak, hanem nagyszabású bérpaloták. Nagy és kis lakásokkal. A nagyobb lakásokat egyelőre irodáknak fogják átengedni, mert a tapasztalat máris mutatja, hogy e téren bizonyos szükséglet mutatkozik. A kitelepített lakosság a költözködéskére városi segílyt kap, de máris szerveztek egy szükségpénztárt azok javára, akiket az újjáépítkezés súlyosan érint. Például hiányoznak megfelelő üzlethelyiségek. Régi, évtizedek óta fennálló üzleteknek kell új otthont keresniük, esetleg más városnegyedekben rendkívül nagy rizikóval, hisz ki sem tudhatja, vajjon ismeretlen környezetben, ismeretlen lakosság közepeit a régi cég új virágzásnak indulhat-e...? Természetesen, ha az új utak felépülnek és az új utcák benépesednek, szükség lesz mindenféle kereskedelmi berendezésekre, de a kereskedő nem várhat, főleg ha eddig napi keresetéből élt. Átmenetileg meg fogják próbálni, ideiglenes közös üzleti helyiségeket építeni, ami a kárt itt-ott enyhíteni fogja, de minden jogos kívánságot, óhajt és reménynt kielégíteni alig fog. Pedig más megoldás alig kínálkozik, hasztalan az állam és a város nagylelkűsége, minden sebet, amit e nagyarányú városrendezés magával hoz, gyógyítani nem lehet. Ha a föld népe ragaszkodik a röghöz, amely életét jelenti, a kereskedő is szinte rabszolgája nagy vagy kis boltjának, amelyből jövedelmét húzza. A kárát, ha kilakoltatják, szakértők megbecsülhetik ugyan, de amit kap, nem fedezheti valódi veszteségét.

Ez az oka, hogy a berlini tömeg érzi és megérti ugyan a nagy átépítést, tudja, hogy a közeli jövőben egy nagyobb és szebb Berlin fogja hirdetni hazája és birodalma nagyságát és hatalmát, de nem mutat nagyobb lelkesedést. Végre is sok minden pusztul el, amihez a nép egy része ragaszkodott. Hogy tízezren jutnak hosszú ideig mindennapos kenyérhez, jó keresethez, nem igen érdekli a tömeget oly időkben, amikor a munkanélküliség már lassan ismeretlen fogalommal válik. Persze, ha felépül az új út, 1950-ben készen kell állania Új-Berlinnek, nagy lesz az öröm, nagy az ünneplés, de ma még egy tizenkétévesztendő fejlődés küszöbén állunk, a tömeg kedve pedig oly hosszú időre nem rendezkedik be ...

A VÁROSRENDEZÉS anyagi oldala voltaképpen nem probléma. Állam és város, kéz-kézben, minden nagyobb rázkódtatás nélkül rendezni fogja ezt a kérdést. Az egész kétségkívül milliárdokba fog kerülni, a mai pályaudvarok óriási területeinek értékesítése előreláthatóan fedezni fogja a kiadások egyik kisebbik felét, de a végeredményben az anyagi áldozat jelentős lesz. Számokat nem emlegetnek és azokat nem is fogják közhírré tenni. A Harmadik Birodalomban a kormányzás tisztán a vezetők dolga. Állam és városok költségvetéseiket nem hozzák nyilvánosságra. Hozzávetőleges számok, amelyeket felállítani talán lehetséges volna, nem adnának tiszta képet a helyzetről. Kétségkívül a kisajátításokat reális számítások alapján intézik el a bírósági eljárás mellőzésével, a méltányossági tekinteteket alig mellőzik. Az egész lassan, de minden fennakadás nélkül bonyolódik le, mondhatni a tervek pillanatnyi betartásával. Amikor a potsdami úton egy mozgósínház palotájának betonfala akadályozta a megállapított idő betartását, éjjelenként a katonaság segédkezett a falak robbantásában és a lebontott területen, amint tervezve volt, pontosan június 4-én letehettek egy új középület alapkövét.

Berlinben gyorsan építenek. Éjjel és nappal. Szünet nélkül. Csak vasárnap pihen a munka. A modern technika e téren is csodát művel, szinte látni lehet, mint nőnek a falak a magasba és mint születik meg rövid hetek alatt egy új palota. Az új filmművészeti akadémia öt hatalmas épületével egy rövid esztendő alatt megnyithatja kapuit a felavatásra. Németország legnagyobb gépkocsi gyára, amely az olcsó gépkocsik százezreit fogja a német világba szórni, rövid hat hónap alatt épül fel és a következő hat hónapban már elkészül az első százszáz-as széria. Mindez elősegíti Új-Berlin építését. A német nép ezt a tempót természetesnek találja, de a külföld, talán első sorban az ellenséges külföld, csodálkozással állapítja meg, hogy Németország építési rekordjával csúffá teszi ama baljóslatokat, amelyeket gazdasági viszonyai miatt oly teljes biztossággal hirdettek. Nem a pénz játszotta e baljóslatokban a főszerepet, hanem egyes nyersanyagok bebizonyítottan mutatkozó hiánya, első sorban a vas- és a fakészítményekben, mert hiszen az állami építkezések, az autó-műutak, nem is említve a hadsereg szükségleteit, már előbb is teljesen lekötötték a belföldi termelést és a korlátolt bevittelt. Nos, a fahiányon segített a fában gazdag Ausztria csatlakozása és a vashiányon segít a Göring vezette négyéves

terv mesteri keresztülvitele. Hivatalos adatok e téren sem állanak rendelkezésre, de azok nélkül is megállapítható, hogy a tervezett építkezések pontosan elkészülnek, hogy sehol akadály nem merül fel a ffa és vas szállításában. Korlátozások csak a magánépítkezéseknél vannak, sokszor nagyon is érezhető mértékben, mert a kisember apró házainál és berendezkedésénél a pótanyagokra van utalva, amelyeknek használhatósága azonban tagadhatatlanul egyre növekedik. A nyersanyaghiány a magánépítkezéseket természetesen lassítja, de az érdekelteket alig sújtja, mert a spekulációs építkezések majd teljesen megszűntek, a városok mellett állami felügyelet alatt álló társaságok és szövetkezetek csökkentik a lakásszükségletet az előre megszabott házbérek biztos jövedelmének tudatában. Viszont az állami építkezések, amelyek mindegyikének építési tartama pontos terminusokhoz van kötve, zavartalanul folynak. Ha tehát a németellenes államokban itt-ott felmerült a pozitívnek látszó hír, hogy a Harmadik Birodalom a nyersanyaghiány következtében kénytelen lesz lemondani a tervezett nagyobb építkezésekről, az ilyen hírek ma már hitelre nem találhatnak. Nem történnek e téren csodák, hanem a Harmadik Birodalom igenis abban a helyzetben van, hogy még inkább bírja belső termelését emelni. A Linz mellett most épülő Herman Göring-Werke teljesen ezt a célt fogja szolgálni. Hogy a nagy német erőfeszítés képe teljes legyen, meg kell még említeni, hogy az utolsó rendelkezések szerint minden németet éppen a nyersanyag előteremtésére oda lehet állítani, ahol eszére, vagy két kezére szükség mutatkozik. Egész bizonyos, hogy sem pénz-, sem nyersanyaghiány nem fogja útját állani Berlin újjáépítésének.

A MÚLT ESZTENDŐBEN ünnepelték Berlin fennállásának, illetve alapításának 700-ik évfordulóját. Amint illik, nagy ünnepek közepe. Akkor sokat írtak a hét évszázados metropolis keletkezéséről, fejlődéséről, amely párját ritkítja, hiszen egy, illetve két inkább falu, mint városka egyesítésével vette kezdetét Berlin alapítása. E kiinduló pont körül a századok során egyre több város és község keletkezett, amelyek szükségszerűen eggyéforrtak és gyarapították az első német várost, amíg kerek 50,000 lakója nem lett. A további fejlődés már lassúbb volt, az új városrészek megtartották függetlenségüket, egyesek, mint Charlottenburg, már mint nagyvárosok szerepeltek az európai listákon. Az adminisztráció is csodásán vegyes volt, két tucat városháza, ugyanannyi főpolgármestere volt már a milliós lakosú Nagy-Berlinnek, amikor végre kialakult az óhaj, hogy megalkossák, egybeforasszák a sok várost és községet, amelyek már rég összetartoztak, hiszen határaik ölelkeztek, de illetőségi kérdésekben örökös harcokban állottak. Az állami hatalom közbelépése nélkül még ma sem született volna meg Nagy-Berlin, de így is előbb érdekszövetségbe készítették a sok városi és községi testületeket és amikor a szövetség megerősödött, alakították meg Nagy-Berlint négy és félmillió lakossággal. így festett a császárság és a republika politikai fővárosa.

A Harmadik Birodalom azután megszüntetve a városi képviselőtestületeket, a vezéri elv alapján szervezte meg a metropolis vezetését

amely természetesen óriási kiterjedése miatt megtartotta kerületi beosztását, városházait és polgármestereit, de minden nagyobb intézkedésében a városi vezér akaratától függ. Mindenesetre az erő's, egységes vezetés rendbehozta a város pénzügyeit, amit már a tény is bizonyít, hogy az átépítésnek Berlint illető költségeit eddig akadálytalanul előteremtette. Az átépítés meg fogja ajándékozni Berlint egy külön fórummal, azaz egy hatalmas térrel, amelyet közbefognak a központi vezetés részben új épületei. Az újjáépített Berlinnek különben a két nagy tengely fogja megadni jellegét és a monumentális épületek fogják külsőleg bizonyítani, hogy továbbra is a németiség nagyságának hirdetője. Nagy Frigyes operaháza, vagy II. Vilmos sugárútja ugyanazt képviselik Berlin történetében, mint a mai méreteiben páratlan újjáépítés, nevezetesen az akaratot, a főváros képében kidomborítani korszakának nagyságát és amennyire lehet, német voltát. Az építkezések, a városszabályozások terén azonban a Harmadik Birodalom merészebben akar és többet is tud, mint az eltűnt korszakok, mert láthatóan nem ismer lehetetlent. Az a nemzeti forradalom, amely megalkotta az új birodalmat, a régi Rómára emlékeztetően nagyarányú és nagyszabású építkezésekkel örökíti meg mai korát az óriási német metropolis történetében is.

VÉRTESEI DEZSŐ